

Avdelningen för domstolsutveckling

Justitiedepartementet
Straffrättsenheten
103 33 Stockholm

Remissyttrande över betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60)

Ert dnr Ju2016/06811/L5

Domstolsverket, som har granskat betänkandet främst mot bakgrund av den verksamhet verket och domstolarna bedriver, önskar framföra följande synpunkter på förslagen, vilka lämnas i anslutning till respektive avsnitt i betänkandet. Utöver vad som redogörs för nedan har Domstolsverket ingenting att invända mot de förslag som lämnas i betänkandet.

Avsnitt 5 Överväganden om en ny sexualbrottslagstiftning

Behovet av en ny sexualbrottslagstiftning

Domstolsverket ansluter sig till sexualbrottskommitténs uttalanden om att de utgångspunkter som anförts i tidigare lagstiftningsärenden alltså gör sig gällande då förändringar i sexualbrottslagstiftningen övervägs. Utgångspunkten för sexualbrottslagstiftningen bör således även framöver vara varje individs rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande. Avgörande för valet av regleringsmodell bör vara vilken reglering som framstår som mest ändamålsenlig och rättssäker för att uppnå syftet med kriminaliseringen. För att välja en helt ny regleringsmodell en kort tid efter en omfattande reform måste det krävas att den alternativa modellen framstår som klart bättre än den gällande. Vidare bör viss försiktighet iakttas när det gäller att införa ett helt nytt och centralt brottsrequisit i bestämmelserna om sexualbrott.

Sexualbrottskommittén konstaterar efter en genomgång av praxis att det straffrättsliga skyddet för den sexuella integriteten förefaller vara heltäckande. Emellertid görs bedömningen att det är tveksamt om det straffrättsliga skyddet enligt nuvarande lagstiftning är tillräckligt i de fall en sexuell handling har genomförts med en person som inte vill delta i handlingen, men där det inte har förekommit något tvång och gärningsmannen inte heller har utnyttjat att personen har befunnit sig i en särskilt utsatt situation eller beroendeställning. Som exempel anges situationer där gärningsmannen har överraskat målsäganden med en sexuell handling i en situation då målsäganden inte har förväntat sig det.

Domstolsverket instämmer i bedömningen att ovan beskrivna handlingar är påtagligt straffvärda. I samband med 2013 års lagstiftningsärende var också regleringen av uppfattningen att sådana överrumplingsfall som är i fråga skulle omfattas av bestämmelsen om våldtäkt (se prop. 2012/13:111 s. 30 ff). I

betänkandet förs ingen djupare diskussion kring den praxis som finns eller om de nuvarande bestämmelserna om våldtäkt eller sexuellt tvång skulle kunna förändras på något sätt för att träffa denna typ av gärningar. Antalet aktuella fall är enligt straffrättskommittén inte särskilt många. Mot denna bakgrund kan det ifrågasättas om det bästa sättet att komma åt dessa få fall är att förändra sexualbrottslagstiftningen på det sätt som nu föreslås.

Det finns en risk att förslaget kommer att medföra svåra bedömningar i rättstillämpningen av vad frivillighet är och hur detta har kommit till uttryck. I betänkandet anges att frivilligheten ska komma till uttryck – genom ord eller handling – vid varje nytt moment i den sexuella samvaron. Vad som avses med begreppet moment förklaras inte närmare och inte heller om frivilligheten behöver uttryckas innan det nya momentet påbörjas. I praktiken förs sällan frågan om frivillighet på tal innan sexuell samvaro inleds vilket innebär att domstolen i efterhand kommer att behöva bedöma vad parterna hade för vilja och avsikter. Det kan ifrågasättas om man ska bygga en lagstiftning om sexualbrott på en tänkt situation som sällan förekommer i verkligheten. Det är även tveksamt om den föreslagna regleringen ger en tillräckligt rättsäker och förutsebar tillämpning.

Vidare kommer förslaget oundvikligen att leda till ett ökat fokus på målsäganden, även om sexualbrottskommittén anser att sådana farhågor är överdrivna. Eftersom gränsen för straffansvar föreslås gå vid om målsäganden har agerat frivilligt och frivilligheten har kommit till uttryck, kommer ingående frågor behöva ställas kring vad målsäganden gjort eller inte gjort i detta avseende. Om målsäganden påstår att hon eller han velat avbryta den sexuella handlingen kommer frågor också behöva ställas kring hur detta kommit till uttryck. Det finns också en risk vid en samtyckesreglering att domstolarna i bedömningen av om målsäganden har deltagit frivilligt kommer utgå från vad som är ”normalt” eller inte att samtycka till.

Förslaget kan också leda till orimliga förväntningar på antalet fällande domar. Sexualbrottskommittén anser inte att det finns skäl att anta att en samtyckeslagstiftning kommer att leda till några större skillnader när det gäller antalet fällande domar men att antalet anmälda händelser kan komma att öka. Andelen fällande domar i förhållande till anmälda brott kan därmed statistiskt sett komma att minska.

Sammanfattningsvis anser Domstolsverket att de nackdelar som finns med förslaget överväger de fördelar som finns. Den regleringsmodell som föreslås framstår inte som klart bättre än den gällande. Att förändra hela sexualbrottslagstiftningen på ett så omfattande sätt – med de tillämpningsproblem och den rättsosäkerhet som detta innebär – för att komma åt endast ett mindre antal straffvärda fall framstår inte som proportionerligt.

Om ett krav på frivillighet ska införas är det vidare tveksamt om detta ska läggas in i de föreslagna bestämmelserna om sexuellt övergrepp och sexuell kränkning. Några närmare överväganden görs inte i betänkandet kring om en ny straffbestämmelse bör införas i stället (liksom föreslogs i SOU 2010:71 och som norsk lagstiftning har utformats) med en lägre straffskala. I betänkandet förutspås att många av de gärningar som straffbeläggs genom förslaget kommer att bedömas som en mindre allvarlig form av sexuellt övergrepp. Som jämförelse kan anges att straffskalan för motsvarande brott i norsk rätt är böter eller fängelse högst ett år.

Våldtäkt och vissa andra brott får nya brottsbeteckningar

Om betänkandets förslag om samtyckesreglering införs har Domstolsverket ingenting att erinra mot att brottsbeteckningarna våldtäkt och sexuellt tvång ersätts av de nya beteckningarna sexuellt övergrepp respektive sexuell kränkning. Att brottsbeteckningarna våldtäkt mot barn ersätts av sexuellt övergrepp mot barn och att nuvarande sexuellt övergrepp mot barn ersätts av sexuell kränkning av barn blir då en logisk följd. Emellertid kommer det – vilket också konstateras i betänkandet – vara problematiskt att den nuvarande brottsbeteckningen sexuellt övergrepp mot barn kommer avse ett helt annat brott i det nya förslaget. Samma brottsbeteckning kommer därmed under en övergångsperiod att omfatta två helt olika brott, vilket inte framstår som en tillfredställande lösning.

Närmare om utformningen av bestämmelserna om sexuellt övergrepp och sexuell kränkning

Domstolsverket ställer sig tveksam till förslaget att låta de gärningar, som enligt nuvarande lagstiftning är att bedöma som sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning omfattas av den nya bestämmelsen om sexuellt övergrepp, vilket är ett betydligt allvarigare brott. Eftersom straffskalan för sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning är fängelse i högst två år (för grovt brott är straffskalan sex månader till fyra år) och straffskalan för sexuellt övergrepp är fängelse i lägst två och högst sex år, innebär förslaget en generell och relativt stor straffskärpning. Sådana gärningar kommer troligen – som påpekas i betänkandet – bedömas som mindre allvarligt brott enligt den föreslagna 6 kap. 1 § 3 stycket där straffskalan är fängelse i högst fyra år.

I betänkandet föreslås också förändringar som innebär att vissa av de skillnader som idag finns mellan de mindre allvarliga formerna av våldtäkt och våldtäkt mot barn ska tas bort. Den lagtekniska konstruktionen avseende mindre allvarliga brott är problematisk, särskilt som det lämnas förslag i betänkandet som innebär att vissa gärningar som kommer omfattas av bestämmelsen sexuellt övergrepp regelmässigt kommer att bedömas som mindre allvarliga. I betänkandet görs inga överväganden kring om en särskild brottsbeteckning bör införas för mindre allvarliga fall av sexuellt övergrepp. Samma skäl som anförs för en egen brottsbeteckning gällande sådana brott som riktas mot barn under femton år, att det annars skulle vara missvisande och olämpligt, kan också anföras avseende brott som riktas mot personer över femton år.

Sexualbrott som sker utan kroppslig beröring från gärningsmannens sida, t.ex. på internet

Domstolsverket välkomnar förslaget att det i lagstiftningen tydliggörs att ansvar även ska dömas ut om genomförandet består i att målsäganden utför en sexuell handling på sig själv eller med någon annan.

Skärpt syn på sexualbrott mot barn som har fyllt femton men inte arton år

Domstolsverket ställer sig också positiv till förslaget att en ny kvalifikationsgrund för grovt sexuellt övergrepp och grov sexuell kränkning bör införas som innebär att det vid bedömning av om brottet ska bedömas som grovt särskilt ska beaktas om brottet riktat sig mot ett barn.

Synnerligen grovt brott

I betänkandet föreslås att en allvarigare form av sexuellt övergrepp och sexuellt övergrepp mot barn bör införas. Domstolsverket välkomnar det förslag som lämnas i denna del, som kan öka differentieringen avseende de grova brotten och införa en straffskärpning för de allra allvarligaste brotten.

Överväganden om ett oaktsamhetsansvar för sexualbrott

Det är svårt att överblicka konsekvenserna av införandet av ett oaktsamhetsansvar, särskilt om detta skulle införas samtidigt som en samtyckesreglering införs. Det finns en risk att fler gärningar än vad som avsågs från början kommer att kriminaliseras. Som anförts ovan kommer det vid tillämpningen av den föreslagna samtyckesregleringen vara svårt att avgöra vad ett samtycke är och hur det ska uttryckas. Att dessutom införa ett oaktsamhetsbrott kommer sannolikt medföra än större tillämpningsproblem.

Domstolsverket ifrågasätter med hänsyn till det ovan sagda om en kriminalisering av oaktsamhet verkligen är nödvändig och om det inte är tillräckligt att den nedre gränsen går vid ett likgiltighetsuppsåt. De mest klandervärda fallen av medvetet risktagande är härigenom kriminaliserade.

Avsnitt 6 Bättre stöd till målsäganden under rättsprocessen

Domstolsverket välkomnar de förslag som lämnats i denna del och som syftar till att ge ett bättre stöd till målsäganden under rättsprocessen. Det finns goda skäl att ställa högre krav på den som ska förordnas som målsägandebiträde. Särskilt i känsliga mål och ärenden, som exempelvis sexualbrott, är det viktigt att en erfaren och lämplig person förordnas som målsägandebiträde. Förslagen kommer medföra förändringar i domstolarnas handläggning av förordnanden och nya riktlinjer för vem som ska kunna utses till målsägandebiträde behöver utformas. Även förslaget att domstolen ska besluta om substitution av målsägandebiträde har goda skäl för sig och korresponderar bättre till de regler som gäller för offentliga försvarare.

Avsnitt 7 Granskning av rättsväsendets hantering av sexualbrott

Sexualbrottskommittén anser att Sveriges Domstolar har en tillräckligt väl fungerande organisation för att hantera sexualbrott, men att ytterligare åtgärder kan vidtas för att förbättra domstolarnas hantering i vissa avseenden.

Arbetet med bemötandefrågor

I betänkandet föreslås att Domstolsverket även fortsättningsvis bör få i uppdrag att stödja och följa upp de enskilda domstolarnas arbete med bemötandefrågor. Genom uppföljning bör det klarläggas om det finns enskilda domstolar som har större behov av stöd i arbetet än andra.

Domstolsverket har ingenting att erinra mot ett fortsatt uppdrag vad gäller bemötandefrågor. Domstolsverket delar sexualbrottskommitténs uppfattning att arbetet med bemötandefrågor är en ständigt pågående process och att det är viktigt att arbetet fortskrider. Domstolsverket återrapporterar enligt regleringsbrevet årligen de åtgärder som vidtagits för att öka allmänhetens förtroende för domstolarna, inklusive åtgärder som vidtagits för att säkerställa att parter, målsä-

ganden och vittnen får ett bra bemötande och relevant information. Under år 2016 har Domstolsverket bland annat stöttat domstolarna genom att ge metodstöd för att genomföra intervjuundersökningar med parter och vittnen, för att kvalitetssäkra utvärderingar och för att genomföra kollegial återkoppling.

Utbildning av domare

Vidare föreslås i betänkandet att Domstolsverket (genom Domstolsakademien) ska få i uppdrag att se över och utveckla den utbildning som erbjuds mer erfarna domare, bl.a. när det gäller domarrollen.

Domstolsakademien ansvarar för kompetensutveckling för domare och andra domstolsjurister som arbetar med dömande verksamhet inom Sveriges Domstolar. Utbildningspaketet som erbjuds notariater och fiskaler är obligatoriska, medan systemet när det gäller fortbildning för ordinarie domare innebär att varje domare, i samråd med sin chef, avgör vilken fortbildning han eller hon ska delta i. Det bör framhållas att Domstolsakademins rektor, i förhållande till Domstolsverket, självständigt bestämmer vilken utbildning som ska erbjudas inom ramen för den budget som generaldirektören beslutat.

Domstolsverket anser att det saknas skäl för ett specifikt uppdrag att utveckla den utbildning som erbjuds mer erfarna domare bl.a. när det gäller domarrollen. Bemötandefrågor integreras sedan länge i Domstolsakademins utbildningar för att på ett naturligt sätt belysa även dessa perspektiv inom olika ämnesområden. Domstolsakademien arbetar vidare redan enligt en inriktning som syftar till att locka fler erfarna domare att delta i kompetensutveckling i Domstolsakademien. Med början hösten 2016 har kurstillfällena för kurserna om domarrollen utökats till två per år för att möta den ökade efterfrågan från ordinarie domare. Domstolsakademien har även inlett en större uppföljning och utvärdering av de viktiga kurserna om domarrollen eftersom de nu erbjudits under så lång tid att ett antal domare har hunnit genomgå hela kurspaketet. För att redan nu möta behovet av utbildning om domarrollen för erfarna domare erbjuder Domstolsakademien med start 2017 särskilda domarrollseminarier för ordinarie domare som gått delkurserna A-D om domarrollen. Dessa avses bli återkommande och kommer att ha olika teman från år till år. Huvudtemat för 2017 är domareetik och Domstolsakademien samverkar här med Sveriges Domareförbund när det gäller innehållet.

Sammanfattningsvis anser Domstolsverket att det inte finns behov av att verket ges något särskilt regeringsuppdrag avseende utbildning av domare.

Avsnitt 9 Förslagets konsekvenser

Sexualbrottskommitténs sammantagna bedömning av förslagets ekonomiska konsekvenser är att de föreslagna lagändringarna inte bör leda till annat än begränsade kostnadsökningar, samt att detta bör kunna finansieras inom ramen för befintliga anslag. Enligt Domstolsverket är det svårt att uppskatta vilka ekonomiska konsekvenser som de föreslagna förändringarna kommer att medföra för Sveriges Domstolar. Förslagen kommer dock sannolikt innebära att kostnaderna för målsägandebiträden kommer att öka. Med anledning av det vill Domstolsverket framhålla att anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. regelmässigt varit underfinansierat under senare år. Detta anslag bör öka, i synnerhet om förslagen om bättre stöd till målsäganden under rättsprocessen träder i kraft.

Förslagen kommer också kräva uppdateringar vad gäller brottskoder och målhanteringssystem, då flera brott kommer få nya brottsbeteckningar. Detta är något som främst kommer behöva hanteras av Åklagarmyndigheten som ansvarar för uppdatering av JIF (Juridisk Information), som är den strukturerade information som överförs från Åklagarmyndighetens målhanteringssystem Cåbra till domstolarnas målhanteringssystem Vera.

Detta yttrande har beslutats av generaldirektören Martin Holmgren. I beredningen har även deltagit tillförordnade chefsjuristen Amanda Rörby och hovrättsassessorn Sofia Lyth (föredragande).

Martin Holmgren

Sofia Lyth